

УДК 373.5.091.322:811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-1-25>**Еліна АНАНЬЯН,***orcid.org/0000-0002-2903-4189**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри германської та слов'янської філології
Донбаського державного педагогічного університету
(Слов'янськ, Донецька область, Україна) elina_ananyan@ukr.net*

ФАКУЛЬТАТИВ ЯК ЕФЕКТИВНА ПОЗАУРОЧНА ФОРМА ОПТИМІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНО-ОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті вивчено ефективність факультативного заняття з іноземної мови у процесі активізації соціокультурно-орієнтованого навчання. Зазначено, що всі форми навчального процесу на факультативному занятті зорієнтовані на мотивацію самостійної пізнавальної активності учнів, поглиблення знань з певної навчальної дисципліни, розвиток евристичних та творчих здібностей. Плануючи організувати факультатив з іноземної мови, учитель повинен зацентрувати увагу на здійсненні органічного зв'язку між процесами отримання, формування та подальшого вдосконалення знань, умінь та навичок з навчального предмету і процесом виховання ціннісного, демократичного, гуманного, толерантного ставлення до етнічного, релігійного та соціального різноманіття сучасного світу; процесом розвитку особистості в гармонії з національною традицією та неупередженою інтеграцією до інокультури. Саме це демонструє взаємозв'язок практичної, освітньої, виховної та розвивальної цілей, реалізація яких є обов'язковою для викладання та вивчення іноземної мови як на уроці, так і в позакласній діяльності. У цьому контексті позитивний результат, представлений сформованістю полікультурної обізнаності, опануванням соціокультурної компетенції, є безсумнівним. Авторка статті підкреслює ефективність використання під час факультативного заняття методичних принципів інтенсивного навчання іноземної мови: принципу особистісного спілкування, принципу особистісно-рольової організації навчального матеріалу, принципу колективної взаємодії тощо. За таких умов стає можливим активізувати, з одного боку, формування соціокультурного досвіду та полікультурної обізнаності учнів, що передбачає опанування сукупності знань про країну, звичаї, правила поведінки, норм етикету, а з іншого – вдосконалення вмінь користуватися цими знаннями в процесі спілкування з носіями мови, орієнтуватись у соціальній ситуації та відповідно реагувати.

Ключові слова: факультативне заняття, іноземна мова, соціокультурна компетенція, соціокультурно-орієнтоване навчання, інтенсивне навчання.

Elina ANANYAN,*orcid.org/0000-0002-2903-4189**Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Germanic and Slavonic Philology
Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Donetsk region, Ukraine) elina_ananyan@ukr.net*

OPTIONAL CLASS AS EFFECTIVE OUT-OF-CLASS FORMAT OF SOCIO-CULTURALLY-ORIENTED FOREIGN LANGUAGE LEARNING OPTIMIZATION

In the article the effectiveness of the FL optional class in the process of the socio-culturally-oriented learning revitalization is studied. It is emphasised that all forms of the learning process in optional class are orientated towards the students' independent cognitive activity motivation, advancing knowledge in the certain subject, development of heuristic and creative abilities. While planning the FL optional class teacher should concentrate his/her attention on the "procedures" that provide natural link between the processes of acquiring, increasing and developing subject knowledge and skills and the process of "cultivating" values-based, democratic, humane, tolerant treatment towards ethnic, religious and social diversity of the modern world; between the process of the development of personality in harmony with national tradition and unprejudiced integration to another culture. Namely it demonstrates the relationship of practical, educational and developing aims, the realization of which is obligatory for in-class as well as out-of-class teaching and learning. In this context the positive result, that is the multicultural experience, the acquiring socio-cultural competence is beyond any doubt. The author of the article underlines the effectiveness of the use of intensive foreign language learning methods: the principle of personal communication, the principle of the personally-role-playing-organised educational materials, the principle of group co-operation, etc.

In such circumstances it becomes possible to activate, on the one hand, students' socio-cultural experience and multicultural awareness forming that involves the mastery of complex knowledge about the country, its customs and

traditions, the rules of etiquette and, on the other, the improvement of the skills mentioned above in the process of communication with the native speakers, the skills how to guide the social situation and react properly.

Key words: *optional class, foreign language, socio-cultural competence, socio-culturally-oriented learning, intensive learning.*

Постановка проблеми. Життя сучасного українського суспільства зумовлене інтегративними та трансформаційними процесами, що охопили економічну, соціально-політичну, освітню та культурну сфери. У контексті нових реалій проблема формування соціально активної особистості, якій властиве гармонійне поєднання любові до Батьківщини та національної традиції з ціннісним ставленням до духовної культури людства взагалі та будь-якої інокультури зокрема, високий рівень самосвідомості та здатність взаємодіяти з представниками інших етнічних груп на засадах толерантності, стає центром уваги педагогічної науки.

Саме за таких умов сучасна система освіти, насамперед середня загальноосвітня школа, потребує нового типу освітнього процесу, під час реалізації якого учень має можливість перш за все підвищувати свою культурну грамотність, розширювати свій соціокультурний досвід.

Цілком слушно, що саме зміст предметів гуманітарного циклу, перш за все іноземної мови, пропонує плідне поле для формування світоглядних знань учня, їхнього подальшого вдосконалення, підготовки особистості до життя в полікультурному співтоваристві.

Аналіз останніх досліджень. Беззаперечним є факт, що успіх організації соціокультурно-орієнтованого навчання іноземної мови зростає за умови проведення змістовної роботи як на уроці, так і в позаурочний час. Сутність та характер позаурочних форм навчання представлено в дослідженнях Н. Волкової, О. Волохова, І. Котової, В. Кочергіна, Г. Орлова, П. Підкасистого, М. Рожкова, В. Сластьоніна, С. Смирнова, Т. Суценко, М. Фіцули та інших. Науковці підкреслюють, що провідною позаурочною формою організації навчання є факультатив, метою проведення якого є поглиблення знань учнів з певного навчального предмета, розвиток їхніх пізнавальних інтересів та творчих здібностей. Факультативне заняття відкриває та разом із цим і збільшує можливості для «стимулювання розумової діяльності учнів і є з'єднувальною ланкою між уроками і позакласними заняттями» (Сластьонін, 2002: 279). Ще однією з переваг цієї форми роботи є організація «ефективного групового диференційованого навчання», під час якого фіксується «спільність пізнавальних інтересів учнів, їх позитивне став-

лення до вивчення даного матеріалу, пізнавальна активність» (Сластьонін, 2002: 279).

Місце та роль факультативного заняття як самостійної форми організації поточної роботи з іноземної мови розглядають Т. Беркутова, О. Бігич, Т. Гончаренко, Т. Нетецька, С. Ніколаєва, Т. Олійник, К. Онищенко, Н. Резник, Н. Складенко тощо.

Метою статті є вивчення ефективності факультативного заняття з англійської мови у процесі активізації соціокультурно-орієнтованого навчання.

Виклад основного матеріалу. У Державному стандарті повної загальної середньої освіти до ключових компетентностей віднесено культурну компетентність, що передбачає «наявність стійкого інтересу до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливого ставлення до культурних традицій українців, представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатність розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми; прагнення до розвитку і вираження власних ідей, почуттів засобами культури і мистецтва» (Державний стандарт повної загальної середньої освіти, 2020). Опанування цієї компетентності передбачає насамперед вивчення предметів мовно-літературної освітньої галузі, де акцентовано увагу на розвитку «компетентних мовців і читачів із гуманістичним світоглядом, які володіють українською мовою, читають інформаційні та художні тексти, зокрема класичної та сучасної художньої літератури (української та зарубіжних), здатні спілкуватися мовами корінних народів і національних меншин, іноземними мовами для духовного, культурного та національного самовираження та міжкультурного діалогу, для збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, творчої самореалізації, формування ціннісних орієнтацій і ставлень» (Державний стандарт повної загальної середньої освіти, 2020). Отже, за таких умов педагогіки-теоретики та вчителі-практики пріоритетною вважають підготовку особистості, яка здатна гармонізувати своє існування в умовах усебічної політичної, соціально-економічної, освітньо-культурної глобалізації життя.

Одним з таких шляхів є створення найкращих умов для виховання полікультурно орієнтованої

особистості та оволодіння нею соціокультурною грамотністю, що насамперед відбувається під час вивчення іноземної мови. Так, приділяючи пильну увагу формуванню в учнів мовленнєвої, лінгвістичної, соціолінгвістичної та стратегічної компетенцій, учитель іноземної мови бере на себе відповідальність організувати та успішно здійснити інтеграцію загальнолюдського та інокультурного компонентів у процес навчання, що, своєю чергою стимулює розвиток соціокультурної компетенції. Сучасний вітчизняний науковець Т. І. Бондар, досліджуючи генезу поняття «соціокультурна компетентність» (зазначимо, що компетентність розуміємо як компетенцію в дії), підкреслює, що даний термін спочатку був введений до прикладної лінгвістики канадським науковцем Дж. Каммінсом як один із складників академічної комунікативної компетентності. З часом, відповідаючи новим вимогам, соціокультурна компетентність переходить у методичну площину, де у процесі навчання іноземної мови пріоритетним стає опанування суб'єктами навчання національно-культурної специфіки мовленнєвої поведінки, умінь користуватися елементами соціокультурного контексту, необхідними для породження та сприйняття мовлення з погляду носіїв мови (Бондар, 2020).

Беззаперечно, урок іноземної мови є провідною організаційною формою навчання, де відбувається опанування всіх видів мовленнєвої діяльності та набуття певного соціального досвіду, але, на наше глибоке переконання, бажання сформулювати соціокультурний досвід потребує більш креативної, творчої, пізнавальної діяльності учня, яка, по-перше, відповідає його власним інтересам, по-друге, мотивує його до самовдосконалення, саморозвитку, по-третє, не опосередкована певними програмними вимогами та оцінкою. Реалізація саме такого підходу має відбуватись у позаурочний час, а саме під час факультативних занять.

Плануючи організацію факультативу з іноземної мови, учитель повинен зацентувати увагу на здійсненні органічного зв'язку між процесом отримання, формування та подальшого вдосконалення знань, умінь та навичок з навчального предмету і процесом виховання ціннісного, демократичного, гуманного, толерантного ставлення до етнічного, релігійного та соціального різноманіття сучасного світу; процесом розвитку особистості в гармонії з національною традицією та неупередженою інтеграцією до інокультури. Саме це демонструє взаємозв'язок практичної, освітньої, виховної та розвивальної цілей, реалізація яких є обов'язковою для викладання та вивчення

іноземної мови як на уроці, так і в позакласній діяльності. Розглядаючи кожну з названих цілей, можна виокремити певні пріоритети, що керують рівнем сформованості полікультурної обізнаності, тобто соціокультурної компетенції. Так, практична мета факультативного курсу з іноземної мови, підпорядковуючись сучасній міжкультурній глобалізації, повинна бути спрямована на оволодіння учнями правилами мовленнєвої поведінки громадян країни, мова якої вивчається; реалізація освітньої мети дозволяє залучити особистість до діалогу національного з інокультурою та загальнолюдським, формує шанобливе ставлення до іноземної мови як до засобу розуміння мовленнєвих, культурних, освітніх, етнічно-релігійних, соціально-політичних, історичних реалій англomовних країн; розвивальна мета, беручи до уваги розвиток розумових здібностей учня, його вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати та робити висновок, водночас відповідає за розширення світогляду особистості, формування здорового світобачення, що дає можливість інтегруватися до сучасного світового культурного товариства та діяти в ньому; домінантою виховної мети є культивування позитивного та шанобливого ставлення до представників іншої національної культури.

На думку сучасного вітчизняного науковця Н. Резник, «людина сприймає цей світ, учиться в ньому розуміти явища навколишньої дійсності через модель, створену за допомогою рідної мови. Вивчення іноземних мов розширює цю модель за рахунок сприйняття нового. Кожна засвоєна іноземна мова розширює культурні знання людини, даючи їй можливість ставати повноправним членом полікультурного суспільства» (Резник, 2006: 176). Так, ставлячи собі за мету «організувати міжкультурне навчання», учитель іноземної мови повинен ґрунтовно вивчити та проаналізувати основні параметри цього процесу, закони, за якими відбувається міжкультурна комунікація. Дослідниця вважає, що опанування іноземної мови передбачає активізацію наступних п'яти аспектів: лінгвістичного (учні вивчають лексичні одиниці, мовленнєві кліше, ідіоматичні структури, набувають умінь співвідносити властивості іншомовного спілкування з нормами та дійсними оборотами рідної мови); прагматичного (діти вчать модулювати свою поведінку залежно від конкретної ситуації); естетичного (формується уявлення про красиве та жахливе в інокультури); етичного (знайомство з духовними цінностями та нормами моралі); елітного (вивчення історії, літератури, культури представників іншої етнічної

групи) (Резник, 2006: 173). Резюмуючи представлену вище позицію, підкреслимо, що найбільшої ефективності ці п'ять важелів можуть набути під час позакласної роботи з іноземної мови.

Підкреслимо, що факультативне заняття з англійської мови – це так званий «формат», у якому найбільш важливими є саме методичні принципи інтенсивного навчання іноземної мови: принцип особистісного спілкування, принцип особистісно-рольової організації навчального матеріалу, принцип поетапно-концентричної організації матеріалу та процесу навчання, принцип колективної взаємодії. Учителю має право варіювати їх залежно від вікових та індивідуальних особливостей учнів, а також від тематики матеріалу, який вивчається. Так, наприклад, якщо факультативне заняття присвячене літературі країни, мова якої вивчається, можливо використовувати знайомство з творами англійської та американської літератури різних жанрів, виразне читання, вивчення напам'ять та творче декламування поезії, драматизацію, використання певних опитувальників, що дають можливість учителю, по-перше, отримати відповіді учнів на запитання, які демонструють, наскільки зрозумілим для учнів був текст, а по-друге, інтерпретувати його сюжет, зробити аналіз твору, дати на нього відгук тощо. Учні здатні порівняти твори англійських та американських письменників з роботами вітчизняних митців, написаними в ту ж історичну добу та в тому ж жанрі, звертаючи увагу на спільне та протилежне. Презентуючи теми, що віддзеркалюють життя сучасного жителя Великої Британії, Америки чи Канади, учитель повинен змотивувати своїх учнів до спостереження, вивчення, аналізу та оцінювання явищ і подій, що відбуваються в усіх сферах життя іншомовного суспільства. Після такої роботи учням набагато легше перейти до організації та відтворення псевдоспілкування, псевдодіалогу культур, використовуючи активні методи навчання соціокультурної грамотності, полікультурної обізнаності – рольові, сюжетно-рольові, ситуативні, імітаційні, ділові ігри, які «дозволяють ознайомитися з проблемами в динаміці, дають змогу учасникам прожити необхідний час у конкретних ситуаціях міжкультурної комунікації. Саме за допомогою цих методів навчання партнери з комунікації отримують необхідні навички й досвід спілкування та взаємодії, розвивають упевненість у собі, можливість до гнучких взаємостосунків» (Мрачковська, 2007: 208).

Підкреслимо, що визначальною рисою всіх мовних та мовленнєвих активностей у інтенсивному навчанні є їх умотивований характер. Тому,

проводячи факультативне заняття, учитель реалізує мету активізувати розум учня, посилити його комунікативну або комунікативно-рольову мотивацію, коли учень знає не лише, що він має робити, але й заради чого він щось говорить, слухає, читає, пише.

Під час проведення факультативного заняття з англійської мови, спрямованого на формування соціокультурного досвіду та полікультурної обізнаності, варто використовувати таку форму організації діяльності учнів, як кооперативне навчання (cooperative learning). Така методико-педагогічна тенденція з'являється в американській педагогіці у другій половині ХХ ст., коли в теоретичних дослідженнях та практичному досвіді школи США ідея полікультурної освіти набула перспективи розвитку. Вивчаючи кооперативне навчання, аналізуючи його переваги, науковці підкреслюють, що саме за таких умов учитель може досягти розвитку довірливих, товариських стосунків та підвищити академічну успішність учнів (Гаганова, 2003). Так, О. Гаганова відзначає: «Ключовими моментами при кооперативному навчанні є позитивна взаємозалежність та індивідуальна відповідальність, при цьому слід дотримуватися двох умов: 1) необхідні спільні завдання, які будуть мотивувати появу взаємодопомоги всередині групи; 2) учні повинні усвідомлювати індивідуальну відповідальність: успіх групи залежить від успіху кожного зокрема» (Гаганова, 2003). Схиляючись до впровадження кооперативного навчання на факультативному занятті з англійської мови, учитель культивує в учнів бажання співпрацювати та допомагати один одному, зацікавленість у перевазі всієї групи, почуття колективізму тощо. Під час вивчення тем факультативу та їхнього закріплення вчителю в нагоді можуть стати такі види кооперативного навчання, як командно-ігровий турнір (Teams-Games Tournament), джигсо (Jigsaw), групове дослідження (Group Investigation), колективне читання (Cooperative Integrated Reading).

Так, аналізуючи освітній та навчальний потенціал командно-ігрового турніру, зазначимо, що після представлення вчителем нової теми учні починають працювати в командах; допомагаючи один одному, вони проводять дослідницьку роботу з теми, поглиблюють знання. З періодичністю раз на тиждень учитель повинен провести контроль знань учнів та оцінити їх, тобто провести так званий перевірючий турнір, під час якого змагаються команди. На цьому етапі вчитель повинен бути уважним до того, щоб завдання для кожного учасника групи відповідали рівню його знань. Кожен

переможець приносить своїй команді рівну кількість балів, а загальна оцінка команди залежить від результатів, отриманих усіма її учасниками.

Під час проведення джигсо учні також починають працювати в декількох групах над матеріалом, який представлений блоками. Кожен учасник групи вивчає певний блок матеріалу, обговорює його з колегами з інших команд, пояснюючи більш складні моменти. Для того щоб оволодіти всім матеріалом, слід дуже уважно слухати всіх членів команди супротивника. Тільки за таких умов перехресне змагання «запитання-відповідь» може принести перевагу команді. Зазначимо, що, надаючи учням право інсценувати, варіювати процес гри і тим самим керувати ним, учитель повинен постійно спостерігати за тим, щоб своєчасно виключити ситуацію, коли хто-небудь з групи буде намагатися довести своє лідерство, тим самим деструктурувати роботу.

Безперечно ефективною для формування соціокультурної компетенції на факультативному занятті з англійської мови є організація зустрічі-бесіди з представником інокультури. Цілком зрозуміло, що не завжди є можливим, а іноді й зовсім нереально, запросити на зустріч з учнями загальноосвітньої школи, а тим більше школи сільського типу представника іншої культурної традиції, іншого менталітету та світосприйняття. У цьому разі вчитель запрошує свого колегу або людину, яка, не маючи ніякого стосунку до професії педагога чи вихователя, має великий досвід спілкування з представниками іншої етнічної групи або талант перевтілюватись у героя та продемонструвати свої академічні знання як реальний практичний доробок. На початку такого заняття вчитель робить міні-вступ, вводячи учнів у курс справи, окреслюючи проблему, мету та завдання заняття, наголошує на тому, що подальше вивчення теми неможливе без інформації, якою може поділитися запрошений. Людина, яка виконує роль гостя-іноземця, може використовувати елемент драматизації у своїй поведінці, міміці, жестах, манері

одягатися, для того щоб надати атмосфері більшої реальності. Подібна зустріч підштовхує учнів демонструвати активність у спілкуванні, стимулює, хоча й опосередкований, але діалог культур, формуючи при цьому соціокультурну грамотність та полікультурну поінформованість.

Висновки. Отже, проблема оптимізації соціокультурно-орієнтованого навчання в межах позаурочної діяльності є актуальним напрямом як у сфері освіти й виховання підростаючого покоління, так і у сфері технології організації цього процесу під час вивчення іноземної мови. Саме на факультативному занятті з іноземної мови, організованому з урахуванням таких параметрів, як *«тип факультативного заняття та врахування вчителем його специфіки; вибір і формулювання теми, постановка цілей і завдань заняття, мотивація навчально-пізнавальної діяльності учнів; зміст факультативного заняття (вибір навчального матеріалу, реалізація дидактичних принципів, забезпечення зворотного зв'язку, корекція знань, розвиток самостійності та творчого мислення учнів, формування в них дослідницьких умінь і навичок); раціональний вибір форм організації факультативного заняття ...; педагогічна доцільність навчально-матеріального забезпечення факультативного заняття (наочні посібники, ТЗН, обладнання, роздавальний дидактичний матеріал, аудіовізуальні засоби); результативність факультативного заняття з поглиблення знань учнів з основного курсу навчального предмета, розширення світогляду ...; формування навичок самостійної праці; набуття знань про оточуючий світ ... (курсив наш – Е. А.)»*, учитель іноземної мови, доклавши фаховість та професійну майстерність, може твердо очікувати на стрімкий розвиток в учнів комунікативного потенціалу, осмисленого прагнення вступити у спілкування з представниками інокультури, під час якого виявляються толерантність, чуйність, доброзичливість, повага, партнерство тощо (Методика і технологія, 2008).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондар Т. І. Генеза поняття «соціокультурна компетентність». URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/71/part_1/5.pdf.
2. Гаганова О. К. Поликультурное образование в системе общего школьного образования США. URL: <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/>.
3. Державний стандарт повної загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>.
4. Методика и технология. URL: <https://ru.osvita.ua/school/method/technol/>.
5. Мрачковська М. М. Місце та роль міжкультурної комунікації в системі сучасної освіти. *Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: інноваційний розвиток освітніх систем*. Луганськ : Альма-матер, 2007. Ч. 2. С. 205–210.
6. Резник Н. В. Основные параметры обучения межкультурной коммуникации в процессе изучения иностранного языка. *Вісник Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка*. 2006. № 8, ч. 2. С. 172–176.
7. Сластенин В. А. Педагогіка. URL: <http://gpa.cfuv.ru/>

REFERENCES

1. Bondar T. I. Geneza poniattia «sotsiokulturna kompetentnist» [Genesis of the notion “socio-cultural competence”]. URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2020/71/part_1/5.pdf [in Ukrainian].
2. Hahanova O. K. Polykulturnoe obrazovanye v systeme obshcheho shkolnoho obrazovanyia SShA [Multicultural education in the system of the U.S. school education]. URL: <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/> [in Russian].
3. Derzhavnyi standart povnoi zahalnoi serednoi osvity [State standard of complete secondary education]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti> [in Ukrainian].
4. Metodyka y tekhnolohiya [Methodology and Technology]. URL: <https://ru.osvita.ua/school/method/technol/> [in Russian/Ukrainian].
5. Mrachkovska M. M. Mistse ta rol mizhkulturnoi komunikatsii v systemi suchasnoi osvity. Tsinnisni priorytety osvity u XXI stolitti: innovatsiyni rozvytok osvitnikh system [Place and role of cross-cultural communication in modern education system. Values-based priorities of education in the XXIst century: innovative development of education systems]. Luhansk : Alma-mater, 2007. P. 2. Pp. 205 – 210 [in Ukrainian].
6. Reznik N. V. Osnovnye parametry obucheniya mezkul'turnoj kommunikatsii v processe izucheniya inostrannogo yazyka. Visnyk Luhanskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Basic properties of teaching cross-cultural communication in the process of foreign language learning. Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko national pedagogical university]. 2006. № 8, p. 2. Pp. 172–176 [in Russian].
7. Slastenin V. A. Pedagogika [Pedagogy]. URL: <http://gpa.cfuv.ru/> [in Russian].